

BELGE TRANSKRİPSİYONU

DONANMA-YI OSMANÎ MUAVENET-İ MİLLİYE CEMİYETİ¹

Necdet AYSAL*

Osmanlı Devleti'nde XVIII ve XIX. yüzyılda yaşanan siyasi ve ekonomik bunalımlara, üst üste kaybedilen ve toprak-itibar kaybına yol açan savaşların gerekli kıldığı yüksek askeri harcamalar da eklenince büyük bütçe açıkları oluşmuş ve bu durum giderek artan bir şekilde ekonomiyi sarsmaya başlamıştır. XX. yüzyılın başlarında Kuzey Afrika ve Balkanlarda güç dengelerinin değiştiği ve hızlı bir silahlanma yarışının başladığı günlerde, Osmanlı Devleti aleyhine Akdeniz ve Ege'de bozulan dengelerin yeniden kurulabilmesi için donanmanın güçlendirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda ülkenin içinde bulunduğu ekonomik zorluklar ve donanmanın yetersizliği halkı endişeye sevk etmiş ve donanmanın yeniden modernize edilmesi yolunda çeşitli çalışmaları başlatmıştır.

İstanbul'da Belediye Dairesi'nin sağlık şubesinde görevli Dr. Hafız İbrahim, Dr. İsmail Hakkı, Dr. Petraki Papadapulo ve Belediye Başmühendisi Haşım Beyler, 10 Temmuz 1909'da bir araya gelerek donanmanın yeniden güçlendirilmesi için bütün Anadolu'yu kapsayan ulusal bir kampanya yapmak fikrinde anlaşmışlardır. Başlatılacak bu ulusal kampanyada Osmanlı Devleti'nin nüfusu ve yardımseverliği dikkate alınarak ülkenin yaklaşık 30 milyon kişisinden her ay bir kuruş bağışta bulunmaları istenecek, ayrıca üyelerden toplanacak ayda 40 para aidat ile Donanma Cemiyeti'nin kuruluşu gerçekleşecektir. Cemiyetin kurulma aşamasında gerekli propaganda ve duyuruları dönemin Tercüman-ı Hakikat gazetesi üstlenmiştir. Gazetenin imtiyaz sahibi Nüzhet ve başyazar Hüseyin Kazım Beyler, bu yüce maksadın duyurulması ve yayılmasına öncülük etmişlerdir. Cemiyet, ilk toplantısını 19 Temmuz 1909'da İstanbul'un ileri gelen

¹ Bu çalışma, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi'nde yayınlanmış "Osmanlı Donanma Cemiyeti'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri", Asosjournal (The Journal of Academic Social Science) Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl 5, Sayı 50, Temmuz 2017, s. 1-23." makeden üretilmiştir.

* Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, E-posta: aysal@ankara.edu.tr

tüccarları başta olmak üzere ordu mensupları, belediyeler, resmi cemiyetler, kulüpler, ruhani reisler ve basın mensupları olmak üzere toplam 28 kişinin katılımıyla Etibba-yı Mülkiye Kulübü'nde gerçekleştirmiştir. Bahriye Mirlivası Rasim Paşa'nın geçici başkanlığında yapılan bu toplantı da cemiyetin adı "*Donanma-i Osmanî Muavenet-i Milliye Cemiyeti*" olarak belirlenmiştir.

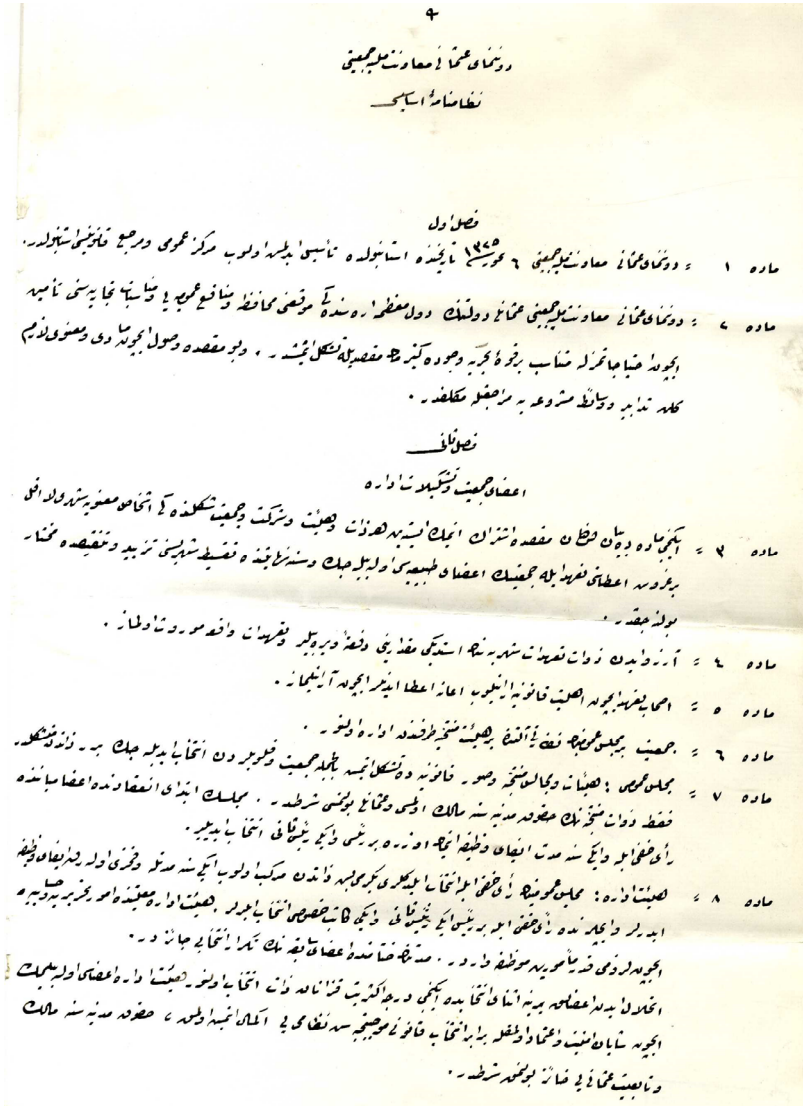
Cemiyet, hiçbir resmi makamın etkisi olmadan, tarafsız, doğrudan doğruya milletin, donanmanın geliştirilmesi konusunda hissettiği ihtiyaçla kurulmuştur. 16 Ağustos 1909'da çıkarılan "*Cemiyetler Kanunu*" ile yasal bir statüye kavuşan ve hızlı bir şekilde örgütlenerek ülke genelinde yaygınlık kazanan Cemiyet, yapmış olduğu çeşitli faaliyetler ve elde ettiği gelirlerle pek çok savaş gemisinin satın alınmasında öncü rol oynamıştır. Cemiyet'in doğrudan doğruya gerçekleştirdiği faaliyetler arasında, üye aidatları, toplanan bağışlar (nakit, hazine tahvili, arsa, bina, eşya vs.), düzenlenen yarışlar (yelkenli, cirit, güreş vs.), takvim bastırılması, milli ve tarihi konularda balolar, eğlenceler, tiyatro, sinema, konser etkinlikleri, Türk büyüklerini hatırlatıcı törenler düzenlenmesi, Donanma Mecmuası ve Düsturun yayınlanması, batık gemilerden antika eşyaların çıkarılarak satışa sunulması vs. yer almaktadır.

Kuruluş nizamnamesinde belirtilen amaçlar doğrultusunda yaklaşık on yıl çalışan ve zamanla devletçe de desteklenen Osmanlı Donanma Cemiyeti, 2 Şubat 1919 tarihinde önce Bahriye Nezareti'ne bağlanmış ve 2 Mayıs 1919'da çıkarılan bir kararname ile feshedilmiştir. Cemiyet'in mal varlıkları Nisan 1919'da Maliye Nezareti'ne, yazışma evrakları ise 1928 yılında Türk Tayyare Cemiyeti'ne devredilmiştir. Türk Tayyare Cemiyeti (THK) Arşivi'nde bulunan Donanma Cemiyeti'ne ait tüm belgeler ise 1942 yılında Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi'ne teslim edilmiştir.

Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü (TİTE) Arşivi'nde Cemiyete ait yaklaşık 35.000 belge bulunmaktadır. Analitik tasnifleri yapılarak dijital ortama aktarılan bu belgeler, TİTE Arşiv Kataloglarında da yer almaktadır. Bu belgeler arasında Cemiyetin çok çeşitli yazışmaları, talimatnameleri, beyannameleri, iane toplama usulleri, makbuzları, üyelik cüzdanları, yevmiye cetvelleri, gemi satın alımına dair evrakları, kayıt defterleri, mektup ve kartpostalları yer almaktadır. Bu belgeler arasında Cemiyetin kuruluş nizamnamesi ayrı bir öneme sahiptir. 2 Ağustos 1909'da hazırlanan ve "*Donanma-yı Osmanî Muâvenet-i Milliye Cemiyeti Nizamname-i Esasisi*" adını taşıyan ana nizamname, Cemiyet Genel Kurulu'nda kabul edilerek 23 Ağustos 1909'da Hükümete arz edilmiştir. Hükümetçe nizamnamenin incelenmesi ve tasdiki 4 Kasım 1909'da gerçekleşmiştir.

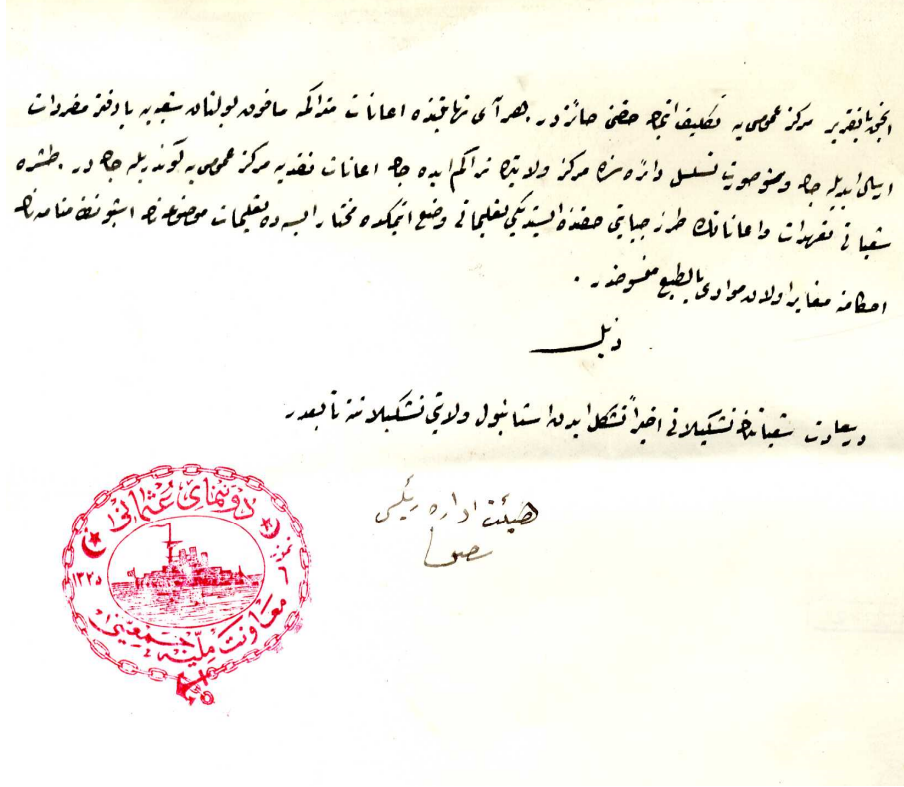
Adı geçen nizamname, 25 madde halinde düzenlenmiş olup Gayrimüslim unsurlar da dikkate alınarak çeşitli dillere çevirisi yapılmış ve dağıtılmıştır. Nizamnamenin birinci kısmında Cemiyet'in kuruluş amacı; ikinci kısmında Cemiyet üyeleri ve idare teşkilatı; üçüncü kısmında Umumi

Meclis ve İdare Heyeti'nin vazifeleri, vazifeli memurlar; dördüncü kısımda Cemiyet'in yardımcı araçları; beşinci kısımda ise taşra teşkilatına yer verilmektedir.²

Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü (TİTE) Arşivi, K 223, G 21, B 21-001.

² “Donanma-yı Osmanî Muâvenet-i Milliye Cemiyeti Nizamname-i Esasisi” için bkz., Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTE Arşivi), K 223, G 21, B 21-001; K 223, G 21, B 21-1001; K 223, G 21, B 21-1a 001; K 223, G 21, B 21-2001.

Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü (TİTE) Arşivi, K 223, G 21,
B 21-2001.

Donanma-yı Osmanî Muâvenet-i Milliye Cemiyeti
Nizamname-i Esasisi
Fasl-ı Evvel

Madde 1- Donanma-yı Osmanî Muâvenet-i Milliye Cemiyeti, 6 Temmuz 1325 tarihinde İstanbul'da tesis edilmiş olup merkez-i umumi ve merci-i kanunisi İstanbul'dur.

Madde 2- Donanma-yı Osmanî Muâvenet-i Milliye Cemiyeti Osmanlı Devleti'nin Düvel-i Muazzama arasındaki mevkiini muhafaza ve menafî-i umûmiyeyi ve münasebât-ı ticariyesini temin için ihtiyacatımızla münasip bir kuvve-i bahriye vücuda getirmek maksadıyla teşekkül etmiştir. Ve bu maksada vasıl için maddi ve manevi lazım gelen tedâbir ve vesait-i meşrûaya müracaatla mükelleftir.

Fasl-ı Sâni **Aza-yı Cemiyet ve Teşkilat-ı İdare**

Madde 3- İkinci maddede beyan-ı ferman maksada iştirak etmek isteyen her zât ve heyet ve şirket ve cemiyet şeklindeki eşhas-ı maneviye şehri-i la-akl bir guriş itâsını taahhüd ile cemiyetin aza-yı tabiiyesi olabilecek ve sene nihayetinde taksid-i şehrisini tezyid ve tenkisa muhtar bulunacaktır.

Madde 4- Arzu eden zevat taahhüdât-ı şehriyenin istediği mikdarını defaten verebilir. Ve taahhüdât-ı vakıa mevrus olmaz.

Madde 5- Eshab-ı taahhüt için ehliyet-i kanuniye aranılıp, iane itâ edenler için aranılmaz.

Madde 6- Cemiyet bir meclis-i umuminin nezareti altında bir heyet-i müntehâbe tarafından idare olunur.

Madde 7- Meclis-i Umumi: Heyât ve mecalis-i müntehabe suveri kanuniyede teşekkül etmiş cemiyet ve kulüplerden intihâb edilecek birer zattan müteşekkil fakat zevat-ı müntehabenin hukuk-ı medeniyesine malik olmak ve Osmanlı bulunması şarttır. Meclisin ibtida-i inikadında aza miyanında rey-i hâfi ile ve iki sene müddet ifa-yı vazife etmek üzere bir reis ve iki reis-i sâni intihâb edilir.

Madde 8- Heyet-i İdare: Meclis-i Umminin rey-i hâfi ile intihâb eyledikleri yirmi beş zevattan mürekkeb olup iki sene müddetle ve fahri olarak ifa-yı vazife ederler. Ve içlerinde rey-i hâfi ile bir reis ve iki reis-i sâni ve iki kâtibi mahsûs intihâb ederler. Heyet-i idare maiyetinde umûr-ı tahririyeye ve hesabiye için lüzumu kadar memûrin-i muvazzafa vardır. Senenin hitâmında aza-yı sabıkanın tekrar intihâbı caizdir.

İnhilâl eden azalık yerine esnâ-yı intihâb da ikinci derece ekseriyet kazanan zat intihâb olunur. Heyet-i idare azası olabilmek için şayan-ı emniyet ve itimâd olmağla beraber intihâb-ı kanuni mucibince sene-i nizamiyi ikmâl etmiş olmak hukuk-ı medeniyesine mâlik ve tabiiyet-i Osmanîyeye hâiz bulunmak şarttır.

Fasl-ı Sâlis **Meclis-i Umumi ile Heyet-i İdare Vezâifi**

Madde 9- Meclis-i Umumi cemiyetin tarih-i tesisi mebde olmak üzere altı ayda bir in'ikad eder. Ve icabında heyet-i idarenin daveti ile fevkalade ictimâ' da edebilir.

Madde 10- Meclis-i Umumi heyet-i idaresinin altı aylık bil-umûm mukarrerat ve muamelâtını tetkik ve riyâsetin icraat fezlekesini ve umûr-u

maliye ve hesâbiye memûrlarının hesaplarını teftiş ve heyet-i idarenin tertip eylediği bir senelik bütçesini esbâb-ı mucibe lahiyasıyla beraber tetkik ve tasdik ve heyet-i idare azasının intihabâtını icra ve ıslahata ve tevsi-i muamelât ve teşkilata ve nizamnamenin tadilatına dair heyet-i idarenin mazbatalarını tasdik eyler. Karar ittihazında ekseriyet mutlaka kâfi ise de nizamnamenin tadili, bütçenin tasdiki ve heyet-i idarece azanın intihâbı için selâsen ekseriyet şarttır. Tesâvi-i âra vukuunda reisin tarafı tercih olunur.

Heyet-i İdarenin Vezâifi **Reis ile Kâtib-i Mahsûsların Vezâifi**

Madde 11- Reis müzâkeratın hüsn-ü cereyanını temin ve mukarrerat-ı müttehide ahkâmını tenkid ve evrak-ı varideyi tebliğ eyler. Heyet-i tahririye ve hesâbiyeye nezaret eyler. Cemiyetin lehl ve aleyhindeki deâvide muzmirdir. Müddet hizmeti iki senedir. Esnâ-yı gaybûbetinde reis-i sânilerden biri kendisine vekâlet eder.

Madde 12- Kâtib hususi müzakerâtı zabt-ı ictimâ' ibtidasında zabt-ı sabıkı bil-karar kabulünü müteakıb heyete imza ettirir.

Madde 13- Heyet-i İdare haftada bir defa ictimâ' eyler. İnd-el icâb reisin daveti üzerine fevkalâde ictimâa da akd eyler. Mekâsıd ve amâlin cemiyeti teshil ve tekâsid ve ianâtın hüsn-ü cibayetini temin için lâzım gelen tedâbir-i tezekkür ve ittihaz ve heyet-i hesâbiyenin reisin tasdikine makarrât-ı şehriye cedvelini tedkik ve matbuat ile ilân ve meclis-i umumiye irae olunacak bütçeyi tanzim ve varidâtın cihet-i sarfını tayin şuâbatdan bi-defter-i varidat vürûd edecek eyalât-ı nakdiye hesabâtını rüyet ve muamelât-ı şuâbatı teftiş ve nizamnamenin tadilâtına ve tevsi-i teşkilâtına dair layihalar tanzim ve dâhili bütçe mesarifât için reis-i mezun ve Avrupa destigâhlarına Bahriye Nezâreti birûzesinde lüzum gösterilen siparişatın cihet ve şerait-i fenniyesine karışmaksızın ismânı ve bedeliyât-ı nakdiyesine ait olan kontoratu ve mukavele-nâmeler ahkâm ve şerâiti tezekkür ve müzâyede ve münâkısâ kaimelerini ve bil-cümle mukavele-nameleri mühr-ü resmisi ile akd sıfatı ile tasdik ve tecessüm ve reisin tertib eylediği ruz-name-i müzekkerâta dâhil olan mevâd hakkında imza-yı karar eyler. Müstahdeminin azl ve nâsbı kararına mütevakıftır. Ve mevki-i müzâkereye vaz' edilen bir madde-yi mühimmenin veya rüyyet-i hesaba muhtaç bir meselenin hallini teshil ve netâyicini âdale ve ihzar eylemek üzere heyet-i müteaddid komisyonlara ayrılabilir.

Madde-14- On bin kuruştan fazla sarfiyât ve bir madde-i nizamiyeyi tâdil ve tenzil ve bütçeyi tetkik ve intihâbatı icra için be-heme-hâl selâse-i aza ve selâsen ekseriyet-i ara lâbüddür. Fakat reis tarafından tahriren irsâl olunan bir davetiyeden sonra aded-i aza selâseni ikmal etmesiyle aza-yı mevcûde ile

mevâdd-ı mezkûrenin müzakerâtına bedân olunur. Müzakerât âleni ise de indel icab verilecek karar üzerine hafi de olabilir. Tesavi-i ara vukunda tezekkür olunan madde ikinci ictimâa tehir olunur. Fakat tesavi tekrar iderse reisün bulunduğu cihet tercih edilir.

Madde 15- Heyet-i idare ind-el îcâb tenvir-i maddeye medâr olmak üzere hariçten erbâb-ı vukufun irâd-ı mütalaâtına müracaat edebilir. Dâhil-i cemiyet olan her zat mütalaâtını bi-t-takrir bildirmek hakkını hâizdir. Reis muhtac-ı müzakere gördüğü suretde ruznameyi idhâl eder.

Madde 16- Mütevâliyen üç ay zarfında münfaîlen altı ictimâ'da bulunmayan hayet-i idare azası müstâfi addolunur.

Madde 17- Cemiyet iş bu nizamnamede muayyen olan vezâifden maâda umûr-u siyasiye vesâire ile meşgul olamaz.

Madde 18- Memûrin-i muvazzaf müdür, muhasib ve tahrirat kâtibinden ve veznedardan mürekkeptir. Müdür, muamelât-ı cariyeyi-yi yevmiyeyi, umûr-ı kalemiyeyi ve hesâbiyeyi idare ve evrak-ı varideyi tebliğ eyer. Heyet-i kalemiye ve hesabiyenin emr-i mesulüdür. Ve heyet-i idarenin aza-yı müşaveresinden olub mükelleftir.

Madde 19- Muhasebeci, Cemiyetin umûr-ı hesabiyesine memûr ve mükelleftir.

Madde 20- Tahrirat kâtibi, Cemiyetin bil-cümle umûr-ı muamelât-ı tahririyesine ve evrakın hıfzına memûrdur.

Madde 21- Veznedar, varidatın âhz-ü kabzına ve reisün emri ve muhasebecinin müverrehân tasdikiyle veznedenden ihrâc olunacak akçenin makbuz mukabilinde tediyesine memûr olub mükelleftir.

Fasl-ı Rabi

Cemiyetin Malik Olduğu Vesait-i Muavene

Madde 22- Bil-cümle şubatdan ve merkezin daire-i hududundan vürûd edecek ianât-ı nakdiye ve aynen hedaya ve mevhûbat ve amâl-i mekâsîd-ı cemiyeti neşr ve terviç için seyahat-ı irşadiye ve mevuzalar tertib ve makalat ve resâil ve tevzi-i mitingler akdi misüllü vesaitden ibarettir.

Madde 23- Cemiyetin naşir-i efkâr ve muamelâtı olarak şehri bir mecmua intişar edecektir.

Madde 24- Cemiyetin bankası şimdilik Bank-ı Osmanîdir ve Cemiyet kasasında on bin kuruştan fazla para bulundurulamaz.

Fasl-ı Hamis Taşra Teşkilatı

Madde 25- Taşralarda teşekkül edecek şuaat, teşkilat-ı idariye ve mülkiyeye tabidir. Vilayet, liva, kaza, nahiye merkezlerinde birer şube bulunacaktır. Vilayet, liva ve kaza merkezleri meclis-i umumisi heyât ve mecalis-i müntehibe ve sûver-i kanuniyede teşekkül etmiş bil-cümle cemiyet ve kulüblerden intihâb edilecek üçer zattan müteşekkildir. Merakiz-i mezkûra meclis-i umumiyesi bil-ictimâ şube heyet idare azalarını intihâb ederler. Şuaat-ı heyat-ı idare rüesa ve azalarının evsâfi ve suret-i intihabâtı işbu nizamnamenin sekizinci maddesi ahkâmına tabidir. Şuaat maiyetinde lüzumu kadar memûrin-i muvazafa bulunabilir. Memûrin-i mezkûrenin mükellefiyetleri işbu nizamname ahkâmına tabidir. Taşra şubeleri heyât-ı idarelerinin aded-i azası merkez vilayetde dokuz, merkez livada yedi, merkez kazada beş zâtı tecavüz etmeyecektir. Nahiyeler meclis-i umumiyesi heyet-i ihtiyariyeden ibaret olub bu heyetler heyet-i idare aded-i azası üçü tecavüz etmemek şartıyla kendi şubelerini tesis ederler. Şuaat-ı rüesa ve azasının esamisini merkez-i umumiyeye bildirirler. Taşra mecalis-i umumiyeye ve heyât-ı idare rüesa ve azasının vezaifi, işbu nizamnamenin fasl-ı salis ahkâmına tabidir. Fakat tadil-i nizamât için ancak bi-t-takrir merkez-i umumiyeye teklif etmek hakkını hâizdir. Her ay nihayetinde ianât-ı müterâkime mâ-fevk bulunan şubeye bâ-defter müfredat irsal edilecek ve suret-i teselsül dairesinde merkez vilayetde terâkim edecek ianât-ı nakdiye, merkez-i umumiyeye gönderilecektir. Taşra şuaatı taahhüdât ve ianâtın tarz-ı cibâyeti hakkında istediği talimatı vâz itmek de muhtar ise de talimat-ı mevzûanın işbu nizamnamenin ahkâmına mugâyir olan mevâddı bi-t-tab' mensûhdur.

Zeyl

Der-saâdet şuaatının teşkilâtı, ahiren teşekkül eden İstanbul vilayeti teşkilâtına tabidir.

Heyet-i İdare Reisi